

ЕКОНОМІКА ТОРГІВЛІ ТА ПОСЛУГ

УДК 005.22+005.336.1:[339.166:355]

Садсков А.А., д-р екон. наук, проф.,

Братусь Г.А. (ДонНУЕТ, Донецьк)

МЕТОДИКА ОЦІНКИ ЕФЕКТИВНОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ ВІЙСЬКОВОЇ ТОРГІВЛІ УКРАЇНИ НА ОСНОВІ ЕКСПРЕС-АНАЛІЗУ

У статті розкрито методику та технологію проведення економічної оцінки ефективності діяльності підприємств військової торгівлі України на основі матричного методу як складової частини в системі їх комплексного оцінювання.

Ключові слова: оцінка ефективності, матричний аналіз, підприємство, військова торгівля України.

Основним елементом під час дослідження ефективності торгівлі є побудова показників її оцінки, за допомогою яких вимірюється кількісна характеристика ефективності в єдності з її якісною визначеністю. Показники є основою планування й керування. Тому науково обґрунтовані оціночні показники є однією з найбільш необхідних умов оцінювання й забезпечення оптимального функціонування механізму керування, ефективного використання трудових, матеріальних і фінансових ресурсів.

Традиційні принципи, методи та прийоми вимірювання й оцінки економічної ефективності засновані на співвідношенні результату та витрат, ресурсів. За такої єдиної основи різноманіття форм відношень, взаємозв'язків елементів змісту породжує розбіжності, які віддзеркалюються у формалізованих конструкціях показників, побудованих відповідно до конкретних методів, засобів зіставлення результату та витрат, ресурсів. Серед найбільш відомих учених-економістів, які дотримуються традиційних методів дослідження ефективності, можна виділити: А.Г. Гончарука [1], І.О. Бланка [2], В.І. Іваницького, Л. Рэндоша [11], В.Т. Жигалова [8], А.А. Мазаракі [3], В.С. Марцина [4], С.Ф. Покропивного [5], В.В. Прядко [6] та ін.

Сучасний підхід до проведення комплексного економічного аналізу ефективності фінансово-господарської діяльності підприємства відзначається застосуванням матричного методу аналізу з виведенням узагальнюючого синтетичного показника оцінювання ефективності.

Такі економісти, як А.Н. Тищенко, Н.А. Кизим, Я.В. Догадайло [9], стверджують, що матричний метод оцінки економічної ефективності є найбільш досконалим серед усіх інших, оскільки віддзеркалює всі критерії економічної ефективності діяльності підприємства шляхом використання різної бази порівняння та побудови індексних матриць.

Основою метою статті є теоретичне дослідження та практичне застосування матричної методики аналізу ефективності діяльності підприємств військової торгівлі України (ВТУ) як складової частини в системі їх комплексного оцінювання.

Основним моментом використання матричного методу є вибір вихідних показників та впорядкування їх у сукупності. Висновки за результатами проведеного аналізу та значення узагальнюючого показника ефективності залежать від того, наскільки правильно обрано й упорядковано вихідні показники для оцінки ефективності.

Таким чином, постає завдання щодо створення матриці економічної ефективності функціонування підприємств ВТУ такого типу:

$$X = \|X_{id}\|^{\delta}, \quad (1)$$

де X_{id} – елемент матриці;

i – номер рядка;

d – номер стовпця;

δ – порядок матриці, що дорівнює чисельності кількісних показників, співвідношення яких між собою створюють поле матриці економічної ефективності.

Матриці мають такі властивості:

– δ діагональні елементи дорівнюють 1;

– $\frac{\delta^2 - \delta}{2}$ елементів, розташованих один щодо одного симетрично головній діагоналі, є взаємозворотними величинами, тому достатньо вивчити не всі, а лише $\frac{\delta^2 - \delta}{2}$ елементів матриці X ;

– складається з лінійно-залежних вектор-рядків і вектор-стовбців [9].

Обрані показники необхідно будувати за схемою, наведено на рисунку 1.

Рисунок 1 – Причинно-наслідковий зв'язок між показниками ефективності

Ця схема відображає причинно-наслідкові зв'язки, які існують між показниками, та враховує вимоги інтенсивного розвитку підприємства.

Ресурси торговельного підприємства можуть бути представлені чисельністю працівників, товарними запасами, торговельною площею й т. ін. Однак не всі з них можна включити до матричної моделі (наприклад, товарні запаси). Це пов'язано з тим, що може бути порушено основний принцип аналізу РВР, коли кінцеві параметри, тобто результати, повинні зростати більш високими темпами, ніж ресурси та витрати. З цієї точки зору товарні запаси не вписуються в

модель, тому що їх збільшення у звітному періоді не сприяє зростанню результату (роздрібного товарообігу), а є лише передумовою для збільшення товарообігу в наступному періоді [10].

Витрати торговельного підприємства можуть бути подані у вигляді витрат обігу, середньої заробітної плати, робочого часу й ін.

Кінцеві результати діяльності торговельного підприємства – це, передусім, товарообіг і прибуток.

Визначаючи послідовність розташування показників усередині однієї групи, необхідно виходити із загальнотеоретичних положень. Оскільки прибуток є кінцевим фінансовим показником діяльності торговельного підприємства, його темп зростання повинен бути більшим за темп зростання роздрібного товарообігу.

Високі стійкі темпи зростання ефективності господарської діяльності будуть забезпечені в тому випадку, якщо вихідні показники зростатимуть у такій послідовності [7]:

$$T_n > T_{рто} > T_{во} > T_s > T_{ч}, \quad (2)$$

де T_n – темп зростання прибутку, %;

$T_{рто}$ – темп зростання роздрібного товарообігу, %;

$T_{во}$ – темп зростання витрат обігу, %;

T_s – темп зростання торговельної площі, %;

$T_{ч}$ – темп зростання середньооблікової чисельності працівників, %.

Спільним недоліком праць, присвячених матричному моделюванню, є те, що вони дозволяють оцінювати або ефективність господарської діяльності, або тільки фінансовий стан підприємства, не розглядаючи успіх фінансово-господарської діяльності підприємства в цілому, що особливо важливо в сучасних умовах господарювання. Відтак застосування вказаних механізмів аналізу, на нашу думку, є доцільним лише в складі комплексної системи оцінки ефективності або в ситуації нестачі часу та даних для проведення поглибленого аналізу, тобто як експрес-оцінки.

До матричної моделі для проведення комплексного узагальнюючого економічного аналізу підприємств ВТУ відібрано такі показники:

1. *Ресурси* – середньорічна вартість сукупних ресурсів (основних і оборотних фондів), чисельність працівників підприємств військової торгівлі.

2. *Витрати* – загальна сума витрат обігу.

3. *Результати* – прибуток, роздрібний товарообіг.

Таким чином, модель містить п'ять показників, що дозволяє побудувати матрицю 5×5 .

За темпами зростання відносних показників із застосуванням формули середнього арифметичного розраховано значення узагальнюючого показника ефективності фінансово-господарської діяльності підприємств військової торгівлі України, що показано в таблиці 1.

Значення узагальнюючого показника ефективності показує, що в 2009 р., порівняно з 2008 р., ефективність господарської діяльності підприємств війсь-

кової торгівлі зросла втричі, у 2010 р., порівняно з 2009 р. – майже на 24%; а у 2011 р., порівняно з 2010 р., досліджувані підприємства зменшили ефективність своєї діяльності на 26,5%.

Таблиця 1 – Вихідні дані для розрахунку узагальнюючого показника ефективності підприємств ВТУ за 2008-2011 рр.

Показники	2008 р.	2009 р.	Темп зростання 2009 р. щодо 2008 р.	2010 р.	Темп зростання 2010 р. щодо 2009 р.	2011 р.	Темп зростання 2011 р. щодо 2010 р.
Рентабельність продажу, коеф.	0,004	0,011	3,177	0,017	1,524	0,003	0,158
Рентабельність витрат обігу, коеф.	0,008	0,054	6,885	0,087	1,613	0,016	0,184
Рентабельність робочої сили, коеф.	0,097	0,811	8,338	1,504	1,855	0,306	0,203
Рентабельність сукупних ресурсів, коеф.	0,003	0,017	6,440	0,026	1,500	0,005	0,184
Витратовіддача, коеф.	2,522	5,825	2,310	5,023	0,862	5,825	1,160
Продуктивність праці, коеф.	27,240	71,499	2,625	87,008	1,217	111,875	1,286
Коефіцієнт обіговості сукупних ресурсів, коеф.	0,748	1,517	2,027	1,493	0,984	1,737	1,163
Витрати обігу на одного працівника, коеф.	10,801	15,058	1,394	17,321	1,150	19,206	1,109
Закріпленість витрат обігу за сукупними ресурсами, коеф.	0,297	0,320	1,077	0,297	0,930	0,298	1,003
Закріпленість працівників за сукупними ресурсами, коеф.	0,027	0,023	0,854	0,017	0,732	0,016	0,905
Узагальнюючий показник ефективності	3,513			1,237		0,735	

Елементами матриці є індекси (темпи зростання) відносних показників (отримані шляхом ділення даних кожного стовпця на дані кожного рядка), які знаходяться під діагоналлю матриці. Перше число кожної графи матриці відповідає значенню індексів відносних показників у 2009 р., друге – у 2010 р., третє – у 2011 р. Указану матрицю подано в таблиці 2.

Наведена матрична модель поділена по горизонталі та по вертикалі на три частини (витрати, результати й ресурси).

Таблиця 2 – Матриця оцінки ефективності діяльності підприємств військової торгівлі України

Чисельник		Результати		Витрати	Ресурси	
Знаменник	Результати	1. Чистий прибуток (П)	2. Роздрібний товарообіг (То)	3. Витрати обігу (Во)	4. Чисельність працівників (Ч)	5. Вартість сукупних ресурсів (основних та оборотних фондів) (Рс)
		1.1 П/П 1,000	1.2 То/П Закріпленість товарообігу за прибутком	1.3 Во/П Закріпленість витрат обігу за прибутком	1.4 Ч/П Закріпленість працівників за прибутком	1.5 Рс/П Закріпленість сукупних ресурсів за прибутком
		2.1 П/То Рентабельність продажу 3,176; 1,524; 0,158	2.2 То/То 1,000	2.3 Во/То Рівень витрат обігу	2.4 Ч/То Закріпленість працівників за товарообігом	2.5 Рс/То Закріпленість сукупних ресурсів за товарообігом
	Витрати	3.1 П/Во Рентабельність витрат обігу 6,884; 1,612; 0,184	3.2 То/Во Витратовіддача 2,310; 0,862; 1,160	3.3 Во/Во 1,000	3.4 Ч/Во Закріпленість працівників за витратами обігу	3.5 Рс/Во Закріпленість сукупних ресурсів за витратами обігу
	Ресурси	4.1 П/Ч Рентабельність робочої сили 8,338; 1,854; 0,203	4.2 То/Ч Продуктивність праці 2,625; 1,217; 1,286	4.3 Во/Ч Витрати обігу на одного працівника 1,394; 1,150; 1,109	4.4 Ч/Ч 1,000	3.4 Рс/Ч Закріпленість сукупних ресурсів за робочою силою
Ресурси		5.1 П/Рс Рентабельність сукупних ресурсів 6,440; 1,500; 0,184	5.2 То/Рс Коефіцієнт обіговості сукупних ресурсів 2,027; 0,984; 1,163	5.3 Во/Рс Закріпленість витрат обігу за сукупними ресурсами 1,077; 0,930; 1,003	5.4 Ч/Рс Закріпленість працівників за сукупними ресурсами 0,854; 0,732; 0,905	5.5 Рс/Рс 1,000

Поле під діагоналлю матриці включає п'ять зон, кожна з яких має свій економічний зміст.

Для кожної зони розраховано приватний показник, який характеризує окрему сторону ефективності господарської діяльності підприємств і який є частиною узагальнюючого показника ефективності.

Кожен приватний показник ефективності розраховується як середнє арифметичне індексів відповідної зони.

Показник K_1 характеризує прогресивність зміни структури кінцевих результатів діяльності підприємств, відповідає зоні 2.1

Показник K_2 характеризує ефективність використання витрат.

$$K_2 = (\text{Зона 3.1} + \text{Зона 3.2}) / 2.$$

Показник K_3 характеризує ефективність використання ресурсів.

$$K_3 = (\text{Зона 4.1} + \text{Зона 4.2} + \text{Зона 5.1} + \text{Зона 5.2}) / 4.$$

Показник K_4 характеризує зміну витратоємності ресурсів.

$$K_4 = (\text{Зона 4.3} + \text{Зона 5.3}) / 2.$$

$$K_1 < K_2 < K_3; K_4 < K_3; K_5 < K_4.$$

Показник K_5 характеризує прогресивність зміни структури ресурсів, відповідає зоні 5.4.

Між приватними показниками ефективності повинні дотримуватися певні пропорції. У той же час, коли ресурси розглядаються окремо, принципи побудови пропорцій дещо змінюються [7].

Зіставлення коефіцієнтів K_1 , K_2 , K_3 у 2009 р. та 2011 р. повністю відповідають необхідній пропорції; у 2010 р. $K_1 > K_2 < K_3$, що свідчить про недостатньо прогресивну структуру кінцевих результатів підприємств військової торгівлі в цьому періоді.

За умов високого темпу приросту прибутку (майже в сім разів) роздрібний товарообіг збільшився вдвічі.

Зіставляючи K_2 та K_3 , можна зробити висновок про випереджальні темпи зростання ефективності використання ресурсів, порівняно з темпами збільшення ефективності використання витрат досліджуваних підприємств протягом трирічного періоду.

Зіставлення коефіцієнтів K_3 та K_4 дозволяє зробити висновок про те, що на підприємствах у 2009-2010 рр. ефективність використання ресурсів зростала скоріше, ніж їх витратоємність. У 2011 р. необхідна пропорція не виконувалася. У перспективі таке співвідношення може вплинути на зниження загальної ефективності господарської діяльності підприємств військової торгівлі.

Аналіз коефіцієнтів K_5 та K_4 свідчить про те, що співвідношення темпів зміни окремих видів ресурсів є досить оптимальним для досліджуваних підприємств.

Таким чином, за результатами матричного аналізу можна зробити висновок, що найбільш ефективно свою діяльність підприємства військової торгівлі здійснювали в 2009 р., оскільки саме в цьому періоді спостерігається найбільший узагальнюючий показник ефективності, а всі приватні показники відповідають встановленим пропорціям. У 2011 р. підприємства військової торгівлі помітно знизили ефективність своєї діяльності, що підтверджується розрахунковими даними стосовно найменшого узагальнюючого показника ефективності (0,735) та невідповідністю приватних показників ефективності необхідним пропорціям.

Отже, результати, отримані в процесі експрес-оцінки економічної ефективності підприємств ВТУ на основі матричного підходу, дозволяють зробити висновок про необхідність упровадження в систему оцінки ефективності цього підходу, що, у свою чергу, потребує нагального вирішення проблем, пов'язаних із формуванням і вдосконаленням методичних засад економічної діагностики з метою підвищення ефективності діяльності підприємств ВТУ в цілому.

Список літератури

1. Гончарук А.Г. Эффективность экономики Украины: анализ и прогнозирование: монография / А.Г. Гончарук. – О.: Астропринт, 2005. – 332 с.
2. Иваницкий В.И. Резервы повышения эффективности торговли / В.И. Иваницкий, И.А. Бланк. – К.: Техника, 1981. – 157 с.
3. Мазаракі А.А. Економіка торговельного підприємства: підручник для студ. вузів / А.А. Мазаракі, Н.М. Ушакова, Л.О. Лігоненко. – К.: Хрещатик, 1999. – 800 с.
4. Марцин В.С. Економічне регулювання ефективності господарської діяльності: монографія / В.С. Марцин. – Л.: ЛБІ НБУ, 2005. – 491с.
5. Покропивний С.Ф. Підприємство: стратегія, організація, ефективність: навч. посібник / С.Ф. Покропивний, В.М. Колот. – К.: КНЕУ, 1998. – 352 с.
6. Прядко В.В. Економічна ефективність виробництва; проблеми теорії та методології управління / В.В. Прядко. – К.: Наук. думка, 2003. – 282 с.
7. Соломатин А.Н. Экономика и организация деятельности торгового предприятия: учеб. пособие / А.Н. Соломатин. – М.: ИНФРА-М, 2003. – 225 с.
8. Жигалов В.Т. Социально-экономические проблемы эффективности торговли: монография / В.Т. Жигалов. – Х.: Основа, 1990. – 169 с.
9. Тищенко А.Н. Экономическая результативность деятельности предприятий: монография / А.Н. Тищенко, Н.А. Кизим, Я.В. Догадайло. – Х.: ИНЖЕК, 2005. – 144 с.
10. Шеремет А.Д. Методика финансового анализа: учеб. и практ. пособие / А.Д. Шеремет, Р.С. Сайфулин, Е.В. Негашев. – 3-е изд., перераб. и доп. – М.: ИНФРА-М, 2002. – 208 с.
11. Эффективность социалистической внутренней торговли / Под общ. ред. В.И. Иваницкого, Л. Рэндоша. – К.: Вища шк., 1985. – 176 с.